

שמירת שבת בצה"ל

אחת המעלות החשובות של צה"ל היא היותו מסגרת משותפת לשומרי מצוות ולשאינם שומרי מצוות. אך חוסר המודעות של אלה שאינם שומרי מצוות כלפי השבת והלכותיה עלול להביא את שומרי המצוות להתמודדויות לא נעימות. קושי נוסף שהחייל הדתי מתמודד עמו הוא בשיתוף החברה שמחוץ למערכת הצבאית במצוקותיו ובכישלונותיו. הרבה פעמים הסביבה התומכת לא מסוגלת להבין את עוצמת הלחצים המופעלים עליו. במאמר זה נציג דוגמאות מעשיות להתמודדויות כאלה (כולן אירעו במציאות), ודרכים אפשריות לפתרונן.

ראשי פרקים

א. הקדמה

ב. קשיים בשמירת שבת

1. עמידה מול סמכות
2. אי נעימות חברתית

ג. פתרונות

1. חברים
2. תודעה היסטורית
3. תכנון מוקדם
4. החלפת תפקיד

ד. סיכום

א. הקדמה

חילול השבת המיותר לצורך פינוי חוות גלעד (סתו ה'תשס"ג)¹ זעזע את הציונות הדתית. בעיני, הדבר הכואב והמדהים ביותר בפרשה היה העובדה שאפילו חייל דתי אחד לא בחר לסרב לפקודה הבלתי חוקית לחלל שבת. חוות גלעד אינה המקרה הראשון של חילול שבת מיותר בצה"ל. היא יוצאת דופן בכך שיש חשש כבד שהפקודה לחלל שבת לא ניתנה בה בתום לב, ואולי גם במספר הרב של החיילים שצייתו לה. אך אירועי "חוות גלעד" דרמטיים פחות, עלולים להתרחש מדי שבת בשבתו. רוב החיילים והמפקדים בצה"ל אינם שומרי שבת, ואינם מבינים מספיק את ההבדל

1. עיין על כך במאמרו של פרופ' אליאב שוחטמן, תחומין כד, עמ' 373 ואילך.

בין 'ספק פיקוח נפש' לכל דבר אחר (גם אם הוא חשוב ודחוף מאוד). קשה לצפות אפוא שלא תהיינה טעויות, אי הבנות וחוסר תשומת לב ביחס לשמירת השבת. לנוכח התקדים של חוות גלעד, ומניסיוני האישי, לא ניתן לדעת כיצד ינהג החייל הפשוט והבודד באותם אירועים שנדון בהם במאמר.

למאמר זה שני חלקים. בחלקו הראשון ננסה לתאר עד כמה עלול להיות קשה לא לחלל שבת. חשוב לי להמחיש בהרחבה את הקושי על ידי סיפורים אישיים, הן בשביל החייל העומד במצב דומה, והן בשביל הסביבה התומכת בו. חשוב שהחייל ידע שהקושי והמצוקה שהוא נתון בהם אינם מדומים, ושאינו צריך להתבייש לחלוק אותם עם מוריו וחבריו, אפילו אם קיבל החלטה לא נכונה. עם זאת, חשוב לא פחות שהסביבה התומכת אכן תבין את עוצמת הלחץ וחוסר האונים, כדי שאותו חייל ירגיש נוח דיו להיפתח ולדבר. בחלקו השני של המאמר ננסה להציע פתרונות ודרכי התמודדות במצבים אלו.

ב. קשיים בשמירת שבת

חיילים שאינם קרביים לא תמיד זוכים ליהנות מהיתרון של שירות קבוצה דתית, ולכן הם עלולים להיתקל בהרבה יותר חוסר רגישות ביחס לשמירת מצוות. יש קשיים שנובעים מהעמידה מול סמכות פיקודית, ויש הנובעים מאי נעימות בין חברים.

1. עמידה מול סמכות

בראיון הקליטה שלי בבופור, לפני שהתחלתי לעבוד כסמב"ץ בחמ"ל הרכס², אמרתי למועלם, המג"ד, שיש דבר אחד שאני חושש ממנו: שמירת שבת. אולם ידעתי שאפשר לסמוך עליו. בליל השבת הבא, מועלם נכנס לחמ"ל, והגיש לי תחקיר שכתב בגין עלית טנק על מטען ליד מוצב 'דלעת', ללא נפגעים וללא נזק. הוא ביקש ממני להעתיק את התחקיר בכתב קריא יותר, ולפקס אותו לחטיבה. הוא לא שכח להוסיף בחיוך מרגיע: "זה מבצעי, כשר למהדרין".

הצצתי בתחקיר, ולא הייתי כל כך בטוח שאכן הוא כשר למהדרין. יכולתי לשאול את מועלם הרבה שאלות: האם תוצאות התחקיר יילמדו כבר בשבת וישפיעו על אופי הפעילות בטווח הזמן המיידית? האם היה במטען הזה משהו חריג ששונה ממאות המטענים שהונחו בדרום לבנון לפניו, שדורש בדיקה מיידית כבר בשבת? האם בחטיבה לא יצליחו לפענח את כתב ידו הקריא של מועלם אם לא אעתיק אותו? האם המג"ד באמת מבין מהו ספק פיקוח נפש?

2. הסמב"ץ (=סמל מבצעים) עובד בחמ"ל (=חדר מלחמה), ותפקידו להעביר ולקבל מידע מרמה ממונה (למשל, אוגדה, חטיבה, גדוד) לרמה שעליה הוא שולט (למשל, פלוגה, מחלקה). עיסוקו קשור לתחומים מנהליים ומבצעיים. כן הוא אחראי לתאם בין הכוחות הפועלים בשטח (חי"ר, שריון, תצפיות, מסוקים וכד'). לרשותו אמצעי קשר מגוונים. האירועים שלהלן התרחשו ברכס עלי טהר בדרום לבנון, בשנת ה'תשנ"ז.

מייד כשמועלם יצא, פנה אלי אילן, הסמב"ץ הוותיק, והודיע לי שהוא יעתיק את התחקיר: "אני ממילא לא מקפיד על שמירת שבת". בגלל הספקות שלי לא התווכחתי אתו, אך כעבור כמה דקות נכנס שוב מועלם, והחיוך נמחק מפניו: "אמרתי שאתה תעתיק, ושזה כשר למהדרין!" אילן³ מיהר ליטול את האחריות עליו, ולומר שבעצם רציתי לכתוב, והוא ביקש ממני להחליף אותו.

לא העזתי לחלוק עם מועלם את הספקות שלי לגבי שיקול דעתו. היתה לי מפניו גם יראת העונש (אחרי שריתק את גיל לעשרים ושמונה ימים כשלא העביר לו דיווח חשוב), וגם יראת הרוממות: סגן-אלוף בצה"ל, יוצא סיירת גולני, שהיה סמג"ד בחטיבת גולני, ועומד לשוב אליה בתור מג"ד (אחרי שיסיים את הפיקוד עליו).

היו עוד הרבה שאלות שהייתי צריך לברר. בכל בוקר מגישים למג"ד דו"ח הערכת מצב, שכולל התרעות מודיעיניות כלליות מאוד (קצין המודיעין דווח על המידע הסודי ועל ההתרעות הממוקדות), אירועים שהתרחשו בעשרים וארבע השעות האחרונות (שעליהם ירחיב הקמב"ץ) ותכנון הפעילות ליממה הקרובה (שאותו יסקור המ"פ). בסיום הישיבה יכתוב המג"ד את הערכת המצב, ויטייק את הדו"ח. היה לי ברור שהדו"ח הזה מיועד בעיקר לתיעוד, ואין שום סיבה לכתוב אותו בשבת.

גם לא היה לי עם מי להתייעץ לגבי יומן המבצעים. האומנם כל דיווח שרושמים ביום חול צריכים לרשום גם בשבת? לא ברור שלא, אבל זה לא מובן מאליו.

כמה שבתות אחר כך התרחש אירוע דרמטי קצת יותר. כשפל חיילי המוצב ישבו לסעוד בשבת בצהריים, החליט מועלם שזה הזמן לתרגל הפעלת מוצב. הפעלת מוצב כוללת ירי בכל סוגי הנשק שבמוצב (נשק קל ומקלעים שונים), נסיעת טנקים ונגמ"שים, ואצלי בחמ"ל – הפעלת מערכת האזעקה והפריזה, קבלת דיווחים בקשר, עבודה מול התצפיות הרלוונטיות וכוחות המעטפת, וכמובן, כתיבת דו"ח הפעלת מוצב, כדי שאפשר יהיה להפיק לקחים מהתרגיל.

כאילו שזה לא מספיק חילול שבת, נזכר רן, המ"פ, שאני בעצם חובש, וקרא לי (במכשיר הקשר) לבוא לנאפ"ל – נקודת איסוף הפצועים הפלוגתית. (למותר לציין שהפצועים היו מדומים...) רן החליט (בצדק) שכבר הרבה זמן לא תרגלתי החדרת עירו, ואף על פי שניסיתי להתעלם הוא חזר וקרא לי לבוא לתרגל החדרת עירו⁴.

3. סמ"ר אילן לנצי"צקי ז"ל וסא"ל משה מועלם ז"ל נהרגו באסון המסוקים, אור לכ"ח בשבט ה'תשנז. יהיו דברים אלו לעילוי נשמתם. יתר השמות במאמר – בדויים.

4. שוחחתי אחרי אותה שבת עם רב האוגדה, שאמר לי שאם מתרגלים הפעלת מוצב בכל יום – מותר לתרגל גם בשבת. פניתי

המג"ד שבא אחרי מועלם גדל בקיבוץ כפר גלעדי, והחיים הפכו להיות קשים יותר. אף על פי שבין הלשכה שלו לחמ"ל הפרידה רק דלת מעץ, בכל פעם שרצה לדבר אתי בשבת הוא היה קורא לי באינטרקום, במקום לקום ולפתוח את הדלת. הוא לא הבין, למשל, למה בשבת אני פותח את הדלת כשהוא מצלצל ולא עונה לו באינטרקום, ולקח לו זמן להתרגל לעניין.

המג"ד החדש העביר לחמ"ל את הטלפון הירוק, האזרחי. כך התעוררה בעיה חדשה: "שבת שלום, מדברת חניתה, תקרא בבקשה לנמרוד (המג"ד)".

מאוד מאוד רציתי למצוא תירוץ הלכתי כדי לענות בכל זאת לטלפון האזרחי. אולי, למשל, הקצין החונך של מוצבי צד"ל בגזרה ינסה להתקשר, כי אין לו גישה לטלפון אדום (מוצפן), (אף על פי שיש לו גישה למכשיר קשר). אך כמובן, שלא היתה שום סיבה שבעולם לענות לטלפון האזרחי בשבת. בלבנון חל איסור חמור על השימוש בטלפונים סלולריים. זה מאוד לא נעים להגיד למג"ד שאשתו לא תוכל לטלפן אליו בשבת, כי אני דתי...

2. אי נעימות חברתית

ליד החמ"ל הגדודי, שבו ישבתי אני, היה החמ"ל הפלוגתי. דני, החמ"ליסט הפלוגתי, בחור דתי ובני"ש לשעבר, היה אחראי להשכמת החיילים לשמירה. שני צוותי החי"ר שבמוצב (נח"ל וצנחנים) עלו לשמירות של שעה אחת בלבד, אחת לשלוש שעות, כשצוות אחד עולה לשמור כל שעה עגולה, והצוות השני כל חצי שעה עגולה. למרות המשימה הבלתי אפשרית, הקפיד דני שהחיילים לא "יטחנו" זה את זה בשמירה. ואז כיסה ערפל את שמי המוצב, והסמג"ד החליט שצריך לעבות עמדות (להוסיף עמדות שמירה).

דני הוציא עט פרקר, שינה את רשימת השמירה בשבת ואמר לי: "גם ככה החיילים מתים מעייפות, ואם לא תהיה רשימת שמירה כתובה יהיה בלגן. רשימת שמירה מסודרת היא פיקוח נפש".

כשדני היה יוצא להעיר את השומרים, הייתי אחראי גם לחמ"ל הפלוגתי. השומר בעמדת ה'אדום' מחולל בנל"נ (טלפון שדה, מנקודה לנקודה).

– אתה יכול לחבר אותי ל'כחול'?

– זה מבצעי? (ברור לי שסתם משעמם לו).

– כמובן!

לא כל כך נעים. אני יושב בחמ"ל המחומם, ונחנק משפע של עוגיות צבאיות. הוא קופא בעמדה, מת מעייפות. האם הוא יחייך אלי כשיבוא אחרי השמירה לבקש שאפרוק לו את הנשק, אם אומר לו עכשיו שאני שומר שבת? אין לו מושג שאסור לי לעשות את זה בשבת. ואולי בנל"נ זה בכלל מותר?

לא אלאה אתכם בסיפורים נוספים, אף על פי שיש עוד הרבה דוגמאות. מה עושים, למשל, כשחיילי התצפית שואלים באינטרקום מתי יש אוכל, ואם לא תענה להם לא יפסיקו להציק לך בכל האמצעים (קשר וטלפון)⁵? מה עושים כשהסמב"ץ החדש (הדתי!) התחצף למ"פ של מוצב 'דלעת', והלה, בתגובה, לא מוכן להעביר דיווחים דחופים עד שהחוצפן יישפט? מאוד לא נעים לי לנסות לשכנע את המ"פ לוותר ולסלוח לו, אף על פי שהוא טיפש, ואף על פי שהיום שבת.

ג. פתרונות

1. חברים

חברים (או רבנים) יכולים לעזור להתמודד משלוש סיבות:

א. הקשר עם חברים מפחית את תחושת הבדידות, וממילא גם את החששות והפחדים, ומוסיף כוחות משמעותיים להתמודדות.

ב. אי הנעימות שיש בלספר לחבר על כישלונות, יכולה להוות גורם מאזן נגדי לאי הנעימות לומר "לא" למפקד או לחברים בצבא.

ג. וכמובן, הרבה פעמים יהיו להם הצעות ורעיונות מוצלחים שלא חשבת עליהם בעצמך.

בהקשר הזה, ראוי לצטט את דבריו של הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ):

דודי, נשמתו עדן, ציטט פעם אמרה של הרבי מקוצק, שאמר – בעקבות הסיפור של יהודה ותמר – שלכל אדם צריך להיות ידיד קרוב עד כדי כך, שיוכל לגלות את לבו לפניו, ולספר לו אפילו שיש לו עסק עם אשה זונה⁶.

הדברים אינם מתאימים לכל סיטואציה, אך דומני שבהקשר שלנו הם נכונים.

5. פעם אחת קרה לי אירוע כזה עם תצפיתן דתי. שאלתי אותו אחר כך כיצד הוא מתנהג כן, כבחור דתי רציני. הוא השיב לי, שהוא מחלל כל כך הרבה את השבת כשהוא משתמש במכשירי התצפות והקשר, עד שהוא כבר לא מרגיש ששבת היום...

6. התפילה היהודית - המשך וחינוך, רמת גן תשל"ח, עמ' 218.

2. תודעה היסטורית

כשנזכרים בגבורתם של יהודים בשעות אפלות בהיסטוריה, ובמסירות הנפש שהיתה להם על שמירת שבת, אפשר לקבל פרופורציות נכונות על החששות ואי הנעימויות שלנו. הסיפור הבא השפיע עלי במיוחד:

תשעה באב תש"ד במחנה הריכוז ברגן-בלזן. זו הפעם הראשונה שכל תושבי המחנה קיבלו עונש. היום אין אוכל, לא למבוגרים, לא לנשים, לא לזקנים ולא לילדים. סיבת העונש: הגרמנים גילו שמישהו במחנה שרף מזון, בנימוק שהמזון היה מלא כינים. זה פשע בל יכופר, זו חבלה חמורה, ולכן הוטל עונש על כל יושבי המחנה, מנער ועד זקן.

אמא בישלה דייסה עם מים עבור אחותי הקטנה בתיה, בת הארבע. בלי תנור ובלו נפט, על מעט קש ובעמל רב. ברגע האחרון תפסו אותה שני אנשים מהשמירה היהודית במחנה. יהיה משפט.

וזה ניהול המשפט במחנה. נוסף לעונשים שהגרמנים נותנים, חייבים גם האחראים היהודים שבמחנה להעניש את העבריינים. לשם כך יש משפט פנימי. הגרמנים נהנו לראות כיצד יהודים מענישים את אחיהם. "שִׁחְקוּ עַל מִשְׁפְּטִי"⁷.

"המשפט" של אמא נקבע ליום שישי בערב, ליל שבת "נחמו" תש"ד. בדרך כלל ארך משפט כזה זמן רב, וכלל דברי תובע יהודי, עדים, דברי הנאשם, הגנת הסניגור ופסק דין של השופטים. כולם יהודים, אסירי המחנה. אולם משפטה של אמא ארך זמן מועט בלבד. פסק הדין: שלילת מנות לחם ליומיים. אמא ויתרה על זכותה להכחיש חלק מההאשמות המופרזות ואף ויתרה על השתתפות הסניגור האמור לבקש הקלה בעונש על עבירה של בישול עבור פעוטה בת ארבע.

בברגן-בלזן לא היתה הפרדה מוחלטת בין מחנה הנשים ומחנה הנשים, ובמשך היום היה אפשר להיפגש. ישבנו בליל שבת והמתנו לשובה של אמא ממקום המשפט. כאשר סיפרה על פסק הדין, שאלתי אותה מדוע המשפט היה כל כך קצר ולמה לא ניצלה את זכותה להכחיש לפחות חלק מההאשמות. מדוע לא אמרה שבאותו יום לא חילקו כלל אוכל ועל-כן בישלה דבר-מה עבור הבת הקטנה? אמא לא ענתה. ראיתי שהיא נרגשת כולה. העזתי ושאלתי פעם נוספת, ואמא ענתה: "לא היו שם רק שופטים, תובע וסניגור. ישב שם גם יהודי שרשם פרוטוקול. כל מלה שהייתי אומרת שם, היתה נרשמת מיד **בידי יהודי, ובליל שבת!** לכן שתקתי. מוטב לרעוב מעט יותר, מלגרומם לכך שיהודי יכתוב בשבת!"⁸

7. על פי איכה א, ז: "...ראוה צרים, שחקו על מִשְׁבְּטֵהָ".

8. מאת ר' יונה עמנואל זצ"ל, יסופר לדור, ירושלים תשנ"ד, עמ' 137-138. הסיפור נדפס לראשונה (בשיוניים קלים) בביטאון 'המעין' (כרך כה) בעריכתו, במאמר תגובה שכתב בעקבות פרסום מוטעה בשם הרב אלישיב המתיר חילול שבת בעבור אבטחת מטיילים, שהביא לכפייה על חיילים דתיים לעשות כן.

3. תכנון מוקדם

תכנון העבודה בשבת כולל (כמו כל דבר בצבא) שלושה מרכיבים:

א. **שיחה רגועה עם המפקד לפני שבת**, ובירור המצב. כדאי לנסות לרכז את כל הבעיות, כדי לברר את כל השאלות בבת אחת, ולא להזדקק לבוא שוב ושוב.⁹

ב. **חשיבה יצירתית על פתרונות טכניים** – מה ניתן להכין לפני שבת, ואילו אמצעים טכניים יכולים לצמצם את חילול השבת (למשל, רשימת שמירה ניתן להכין באמצעות לוח, שאליו יוצמדו פתקים עם שמות החיילים, פתקים עם שמות עמדות השמירה, ופתקים של שעות).

ג. **בירור הלכתי** – מומלץ לפנות לרב הצבאי החטיבתי או האוגדתי (ניתן להשיג את מספר הטלפון שלהם דרך השלישות שהם מסונפים אליה), ובמידת הצורך אפשר לפנות למוקד השו"ת של הרבנות הצבאית או לכל רב אחר שמרגישים נעימות לפנות אליו. אפשר גם לקרוא שו"תים הלכתיים, וללמוד את התשובות הרלוונטיות.

4. החלפת תפקיד

אם שום דבר לא עוזר – מומלץ לבקש לעבור תפקיד. יש בכך ויתור עצום על אתגר ועניין בעבודה, אך אם שיחה כזאת, שתבהיר את גודל המצוקה, לא תעזור – לא ברור שיש אפשרות טובה יותר.

ד. סיכום

השירות הצבאי יכול לשמש הזדמנות חשובה להתנסות בעמידה בלחצים. אשרי מי שזוכה לשלב בין תורה לעשייה, בלי שהשילוב יפגע באמונתו או בעבודתו. "והאר עינינו בתורתך, ודַבֵּק לַבְּנוּ במצוותיך, ולא נבוש לעולם ועד".

9. בהקשר הזה חשוב להזכיר דבר בסיסי: אין כפייה דתית בצה"ל. פקודות מטכ"ל לא נועדו כדי לשמור על צביון דתי של הצבא. אף אחד לא אומר לחייל שרוצה לאכול נבלות וטרפות, שקצים, רמשים, דורבנים או חזירי בר שלא לאכול אותם, גם בתוך הצבא. לכל חייל יש מלוא "הזכות" לחלל שבת. הדבר היחיד שפקודות מטכ"ל אינן מתירות הוא שימוש בציוד צבאי ובתשתיות צבאיות כדי לחלל שבת או כדי לבשל בהם אוכל לא כשר, כדי שחיילים דתיים יוכלו גם הם להשתמש בציוד הצבאי ולהיות שותפים במערכת. אם חייל שאינו שומר מצוות רוצה להביא לעצמו מערכת כלים נפרדת ולצלול בה ארנבות, לשוחח בטלפון נייד (ביום הכיפורים שחל להיות בשבת, ובהזדמנות זו לגלוש דרכו באינטרנט על ידי חיבור אינפרא אדום ל-Palm pilot שלו, ולצפות בסרט פורנוגרפי), או להביא ג'יפ ממוגן ירי שאביו קנה לו, ולנהוג בו בעצמו – אף אחד לא ינסה לעצור בעדו. אך שימוש בתשתית צבאית לחילול שבת (צבאי או פרטי), יביא בהכרח במוקדם או במאוחר לכפייה על חייל דתי לחלל שבת.